

Weidevergeet-mij-nietje blijkt Beemdvergeet-mij-nietje

MYOSOTIS SCORPIOIDES SUBSP. NEMOROSA NOG STEEDS IN ZUID-LIMBURG

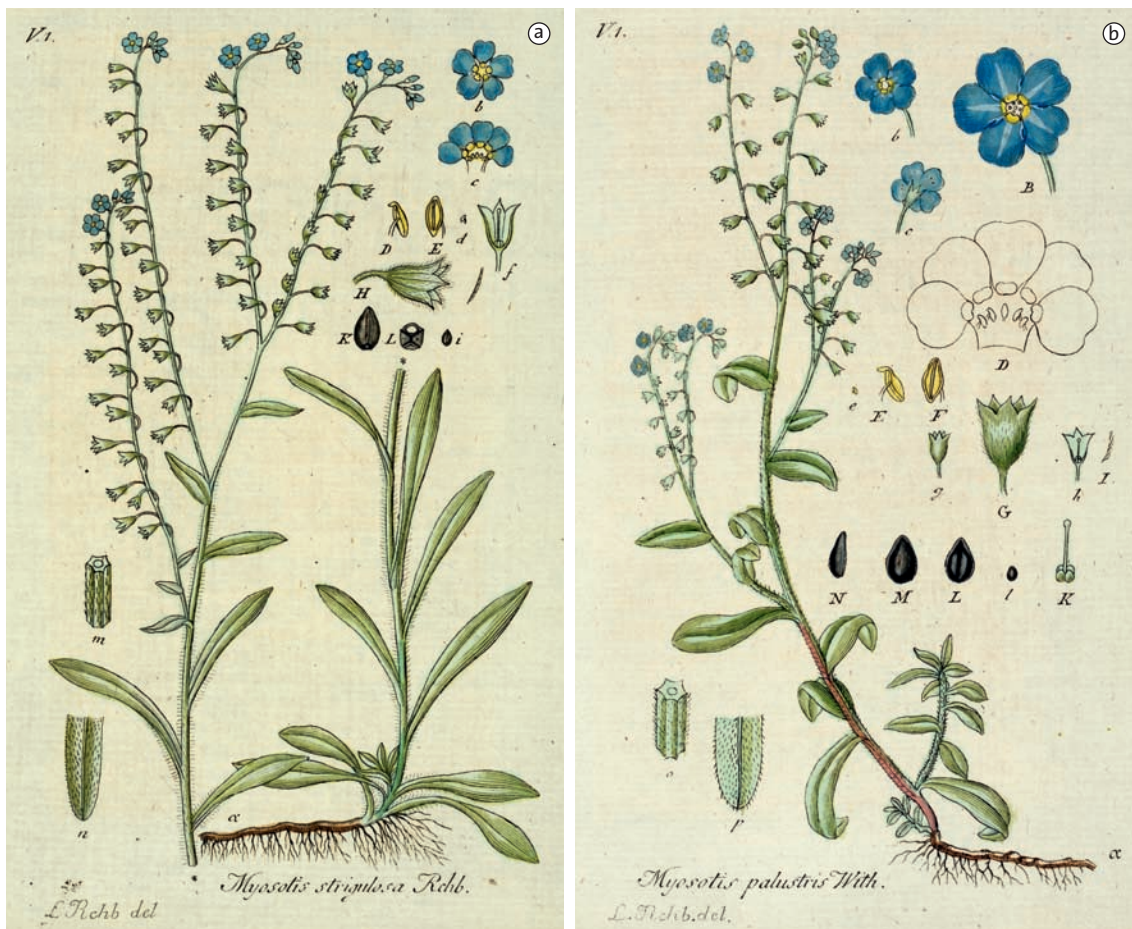
E.J. Weeda, Alterra Wageningen UR, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Bij een vegetatiekundige inventarisatie van Zuid-Limburgse hellingmoerassen in 2007 en 2008 werd in drie terreinen Weidevergeet-mij-nietje alias Beemdvergeet-mij-nietje (*Myosotis scorpioides* subsp. *nemorosa*) aangetroffen. Deze plant, die in naburige landen als een afzonderlijke soort wordt beschouwd, leidde in het Nederlandse onderzoek van flora en vegetatie tot dusver een tamelijk schimmig bestaan. Nadat BERG & KAASTRA (1973) haar aanwezigheid her en der in Zuidoost-Nederland hadden vastgesteld en haar aan de floristen hadden voorgesteld, lieten nieuwe meldingen lang op zich wachten. De drie recente vondsten bieden de mogelijkheid tot nadere omschrijving van standplaatsen en begeleidende vegetatie, waarbij een vergelijking wordt gemaakt met het nauw verwante, algemeen voorkomende Moerasvergeet-mij-nietje (*Myosotis scorpioides* subsp. *scorpioides*).

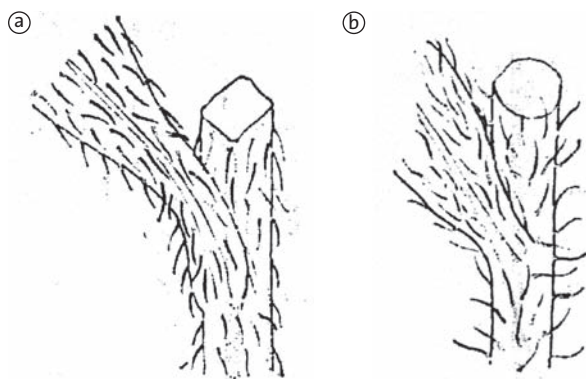
TWEEMAAL BESCHREVEN IN HETZELFDE JAAR

In de botanische literatuur wordt het Weidevergeet-mij-nietje, dat beter Beemdvergeet-mij-nietje kan worden genoemd, vaak als afzonderlijke soort naast het gewone Moerasvergeet-mij-nietje (*Myosotis scorpioides* = *Myosotis palustris*) opgevoerd. Het werd in 1822 door twee auteurs onafhankelijk van elkaar als nieuwe soort beschreven. De beschrijving door BESSER (1822) onder de naam *Myosotis nemorosa* staat in een plantenlijst voor de Oekraïne. Hij vond het in bosrijke omgeving in de noordwesthoek van dit land ('in nemorosis ... in Volhynia'), vandaar de soortaanduiding *nemorosa*. REICHENBACH (1822) gaf een beschrijving met een zelfgemaakte afbeelding van zijn *Myosotis strigulosa* in een monografie van vergeet-mij-nietjes, die werd opgenomen in de geïllustreerde Flora van Duitsland van Jacob Sturm [figuur 1].

Interessant is dat Reichenbach ook de vegetatie omschrijft waarin dit vergeet-mij-nietje voorkomt. Naar de huidige nomenclatuur (VAN DER MEIJDEN, 2005) vertaald: het groeide door heel Saksen in natte hooilanden samen met Brede en Gevlekte orchis (*Dactylorhiza majalis* subsp. *majalis* en *Dactylorhiza maculata*), Moerasstrep-

FIGUUR 1
Afbeldingen van a) *Myosotis strigulosa* en b) *Myosotis palustris* door REICHENBACH (1822). De eerste naam heeft betrekking op Beemdvergeet-mij-nietje (*Myosotis scorpioides* subsp. *nemorosa*), de tweede op Moerasvergeet-mij-nietje (*Myosotis scorpioides* subsp. *scorpioides*).

FIGUUR 2

Beharing op bladonderzijde en stengelvoet van a) Beemdvergeet-mij-nietje (*Myosotis scorpioides* subsp. *nemorosa*) en b) Moerasvergeet-mij-nietje (*Myosotis scorpioides* subsp. *scorpioides*). Naar SYCHOWA (1975).

zaad (*Crepis paludosa*), Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*) en Moeraskartelblad (*Pedicularis palustris*), en voorts in vochtige weilanden met Grote en Kleine ratelaar (*Rhinanthus angustifolius* en *Rhinanthus minor*). Vijf van deze zeven begeleiders zijn ook aanwezig op Zuid-Limburgse groeiplaatsen [tabel 1].

Besser en Reichenbach maken beiden melding van teruggeslagen haren op de onderkant van de (onderste) bladeren, het meest 'harde' uitwendige kenmerk van Beemdvergeet-mij-nietje [figuur 2]. Reichenbach's soortaanwijzing *strigulosa* (= aangedrukt behaard) heeft echter aanleiding tot veel verwarring gegeven (BERG & KAASTRA, 1973). In dat opzicht is het gunstig dat de naam *Myosotis nemorosa* Besser prioriteit heeft op *Myosotis strigulosa* Reichenbach, al draagt het tijdsverschil slechts enkele maanden. Onder de naam *Myosotis nemorosa* staat de plant in de Flora Europaea (GRAU & MERXMÜLLER, 1972) en tal van recentere flora's, waaronder die van België (LAMBINON *et al.*, 2004).

ERKENNING IN DE LAGE LANDEN

In Nederland zijn Moerasvergeet-mij-nietje en verwanten onderzocht door BERG & KAASTRA (1973). Zij onderscheidten Moeras- en Beemdvergeet-mij-nietje op het niveau van ondersoort en maakten de combinatie *Myosotis palustris* (L.) L. subsp. *nemorosa* (Besser) Berg et Kaastra. In de eerstvolgende editie van de Flora van Nederland kreeg deze ondersoort officiële erkenning, zij het pas in de 'addenda' achter in dit boek (VAN OOSTSTROOM, 1977). Een paar jaar later werd zij alweer geschrapt, om pas in de 23^e editie opnieuw op te duiken (VAN DER MEIJDEN, 2005). De wetenschappelijke naam luidt nu *Myosotis scorpioides* L. subsp. *nemorosa* (Besser) Berg et Kaastra ex Meijden.

De Nederlandse benaming Weidevergeet-mij-nietje is in België geïntroduceerd in de vijfde Franstalige editie van de Belgische flora (LAMBINON *et al.*, 2004), in Nederland in de 23^e editie van Heukels' Flora (VAN DER MEIJDEN, 2005). Wellicht werd deze naam ingegeven door de standplaatsomschrijving 'in weilanden met kwel' van BERG & KAASTRA (1973). Bij gebrek aan recente waarnemingen heeft de naam Weidevergeet-mij-nietje nog niet op grote schaal ingang gevonden. Zowel op ecologische als op behoudstechnische gronden is omdoping tot 'Beemdvergeet-mij-nietje' gewenst. Alle Nederlandse vergeet-mij-nietjes worden in weiden gevonden, sommige

vaak, andere incidenteel. De naaste verwanten van Beemdvergeet-mij-nietje zijn veelvuldig in natte weilanden aan te treffen, Moerasvergeet-mij-nietje (*Myosotis scorpioides* subsp. *scorpioides*) vooral in uiterwaarden, Zompvergeet-mij-nietje (*Myosotis laxa* subsp. *cespitosa*) met name in veenweidegebieden (SYKORA *et al.*, 1996). Laatstgenoemde heeft hier zelfs zijn optimum, althans binnen het holoceen deel van Nederland. De drie recente waarnemingen van Beemdvergeet-mij-nietje zijn alle drie gedaan in beemden, dat wil zeggen hooilanden (of hooiweiden) op een van nature voedselrijke bodem, waarvan de voedselrijkdom door grondwater of door periodieke overstroming in stand wordt gehouden (WEEDA, 2007). Op twee vindplaatsen komt dit ook tot uiting in het toponiem: Hulsberger Beemden en Hellebroeker Beemden.

Beemden vormen een vergeten biotoop en worden ten onrechte vaak aangeduid als schraallanden, wat kan leiden tot misplaatst verschrallingsbeheer. Niet alleen voor talrijke planten maar minstens zozeer voor dieren zijn ze onvervangbaar als leefwereld en staat verschralling gelijk met verarming. Nu voedselrijkdom in graslanden bijna alleen nog aanwezig is in de vorm van de moderne, overbemeste en overgeëxploiteerde cultuurgraslanden, verdwijnt de vroeger normale relatie tussen natuurlijke bodemvruchtbaarheid en bloemrijkdom uit het collectieve geheugen. Een typische exponent van deze ontwikkeling is de plant waarvoor in dit artikel met klem de naam Beemdvergeet-mij-nietje wordt aanbevolen

KENMERKEN EN LEVENSCYCLUS

De morfologische verschillen tussen Beemd- en Moerasvergeet-mij-nietje zijn niet groot (BERG & KAASTRA, 1973). Beemdvergeet-mij-nietje bloeit hoofdzakelijk in de voorzomer en maakt, naarmate de bloeiwijzen uitgroeien en de vruchtzetting vordert, een steeds spichtiger indruk in vergelijking met Moerasvergeet-mij-nietje. Verder heeft het gemiddeld kleinere bloemen: de middellijn van de bloemkroon is zelden groter dan vijf millimeter, wat ook voor Zompvergeet-mij-nietje de bovengrens is. Zoals gezegd biedt de beharing het betrouwbaarste onderscheidend kenmerk. Bij Beemdvergeet-mij-nietje zijn de haren op de onderkant van de bladeren en het onderste deel van de stengel in meerderheid terugwijzend. Bij het gewone Moerasvergeet-mij-nietje zijn (vrijwel) alle haren op stengels en bladeren topwaarts gericht, een enkel 'verdwaald' terugwijzend haar daargelaten.

Sinds BESSER (1822) en REICHENBACH (1822) beschouwen de meeste auteurs Beemdvergeet-mij-nietje als een overblijvende plant. Volgens GRAU & MERXMÜLLER (1972) is het echter gewoonlijk tweejarig en zelden overblijvend, in tegenstelling tot Moerasvergeet-mij-nietje. CHALOUPECKÁ & LEPŠ (2004) geven een ruimere omschrijving: eenjarig tot langlevend-overblijvend. De levensduur hangt samen met de mogelijkheid tot klonale (vegetatieve) vermeerdering. Sommige flora's vermelden dat Beemdvergeet-mij-nietje, in tegenstelling tot Moerasvergeet-mij-nietje, meestal geen uitlopers vormt (GRAU & MERXMÜLLER, 1972; LAMBINON *et al.*, 2004). VAN DER MEIJDEN (2005) formuleert het aldus: 'plant meestal zonder niet-bloeiende spruiten'; bij Moerasvergeet-mij-nietje staat: 'plant meestal met vele niet-bloeiende spruiten'. Enige nuancering is hier op haar plaats. Inderdaad vindt vegetatieve vermeerdering bij Beemdvergeet-mij-nietje op bescheidener schaal plaats dan bij Moerasvergeet-mij-nietje. De laatste is in de eerste plaats moerasplant en vormt vooral op plaatsen waar het water boven het maaiveld staat, vaak matten met tal-

FIGUUR 3

Drassige zone in helling bij Cottessen, met bloeiende Brede orchis (*Dactylorhiza majalis* subsp. *majalis*) en Scherpe boterbloem (*Ranunculus acris*) (foto: Harry Bussink).

rijke niet-bloeiende scheuten. Deze lopen uit in een 'toprozet' van uitgespreid staande bladeren. Maar ook pollen Beemdvergeet-mij-nietje kunnen naast elkaar bloeistengels en niet-bloeiende scheuten bevatten. De laatste ontspringen aan de basis van de plant, staan rechtop en dragen opgerichte bladeren die geen toprozet vormen. Ze laten gemakkelijk los van de rest van de pol, zetten het bestaan van de plant als genetische eenheid (*genet*) voort en komen later alsnog in bloei (CHALOUPECKÁ & LEPŠ, 2004). Maar het verschil tussen een niet-bloeiende en een *nog* niet bloeiende stengel is niet altijd gemakkelijk waar te nemen.

Uit veld- en kasexperimenten van CHALOUPECKÁ & LEPŠ (2004) blijkt dat de mate van vegetatieve vermeerdering van Beemdvergeet-mij-nietje afhangt van de dichtheid van de omringende vegetatie. Zij onderzochten hoe de plant zich handhaaft in grasland: a) te midden van pollen of horsten van Pitrus (*Juncus effusus*) en enkele grassen; b) op open(gemaakte) plekken van 10 cm in middellijn; c) idem met een middellijn van 20 cm. Polletjes Beemdvergeet-mij-nietje bleken des te meer nieuwe stengels te vormen naarmate ze in een groter hiaat in de graslandvegetatie stonden.

VOORKOMEN IN EUROPA EN IN NEDERLAND

Volgens de areaalopgave van GRAU & MERXMÜLLER (1972) heeft Beemdvergeet-mij-nietje binnen Europa een wat oostelijker en zuidelijker verspreiding dan Moerasvergeet-mij-nietje. BERG & KAASTRA (1973) stellen dat de eerste in ons land zijn noordwestgrens bereikt. Een belangrijker gegeven met het oog op het Nederlandse verspreidingspatroon is dat Beemdvergeet-mij-nietje vooral in heuvel- en berggebieden voorkomt, of zich hier althans beter handhaaft dan in de laagvlakte. Illustratief is een vergelijking tussen de kaart van HAEUPLER & SCHÖNFELDER (1988) en die van GARVE (1994). De eersten geven buiten het heuvelachtige zuiden en midden van Duitsland ook een ruime verspreiding in het laagland van oostelijk Nedersaksen aan. Volgens Garve zijn in Nedersaksen alleen in het zuidoostelijke heuvelland omvangrijke populaties van Beemdvergeet-mij-nietje overgebleven; locaties in de buurt van de Elbe herbergen nog slechts geringe hoeveelheden en in de omgeving van de Weser is zij recent niet meer aangetroffen. In westelijk Nedersaksen kwam zij vanouds sporadisch voor en lijkt zij thans verdwenen. Iets dergelijks geldt voor Noordrijn-Westfalen, waar Beemdvergeet-mij-nietje in het heuvelland veel voorkomt en in het laagland zeer zeldzaam is (HAEUPLER *et al.*, 2003). Evenzo is de plant in Polen grotendeels beperkt tot het bergachtige zuiden (SYCHOWA, 1975).

In Nederland komen alle waarnemingen, op drie oude vondsten na, uit de zuidoostelijke helft van het land. De noordwestgrens loopt van West-Brabant via Apeldoorn naar Noord-Twente (BERG & KAASTRA, 1973). In de jaren '70 van de vorige eeuw troffen Berg en Kaastra nog populaties aan in de omgeving van Breda, Oisterwijk, Groesbeek, Ootmarsum en op diverse plaatsen in Zuid-Limburg.

Ook in Nederland is Beemdvergeet-mij-nietje op de terugtocht: uit het laagland verdwijnt deze plant, waarna het heuvelland als laatste refugium overblijft.

DE DRIE LOCATIES EN HUN BEHEER

Cottessen

Bij Cottessen ligt een van de fraaiste voorbeelden van ouderwets cultuurlandschap in het Zuid-Limburgse heuvelland, met een kleinschalige afwisseling van grasland, heggen en bosjes. Het gaat om de zuidelijke dalwand van de Cottesserbeek, die deel uitmaakt van het Natura 2000-gebied 'Geuldal' en in beheer is bij Stichting het Limburgs Landschap. Zoölogisch is de Grauwe klauwier (*Lanius colurio*) het boegbeeld van Cottessen. Botanisch gooit Spits havikskruid (*Hieracium lactucella*) in dit opzicht hoge ogen. Ook bevindt zich hier een van de laatste vitale populaties van Brede orchis in Zuid-Limburg [figuur 3].

Ecologisch is de variatie in het terrein voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de combinatie 'nat boven, droog onder'. Een brede zone halverwege de helling is drassig door uittredend water uit lokale, ondiepe grondwatersystemen. Dank zij het dek van glauconietklei, löss en andere lemige afzettingen op de helling is het moeras vrij voedsel- en basenrijk (DAMSTRA & HUISKES, 1996).

Een deel van de populatie van Beemdvergeet-mij-nietje staat in het onderste deel van de drassige zone. In de vegetatie ter plaatse, die tot de Veldrus-associatie (*CREPIDO-JUNCETUM ACUTIFLORI*) behoort, hebben Gewone dotterbloem (*Caltha palustris* subsp. *palustris*) en Moerasstrepzaad hun optimum binnen het terrein [tabel 1, opname 1]. Vanuit de drassige zone loopt tussen twee struikgroepen met Eenstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*) een grazige corridor naar beneden. In 2007 werden hier de meeste Beemdvergeet-mij-nietjes aangetroffen. Dat deze strook lange tijd door vee als looppad is gebruikt, verraadt zich nu nog door talrijke pootafdrukken. Ook is nogal wat mierenactiviteit te bespeuren. Precies in deze corridor vol trapgaten stond in 1987 Sterrengoudmos (*Campyllum stellatum*; mossennamen volgens SIEBEL & DURING, 2006). Twintig jaar later bleek dit baseminnende moerasmos er nog steeds te groeien. Opvallender is het aandeel van Zeegroene zegge (*Carex flacca*) en Kleine ratelaar, twee basenindicatoren die in Cottessen eveneens tot

Nummer opname	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Locatie	C	C	C	N	H	H	K	K	K	V	T
Ligging binnen beek- of rivierdal	h	h	h	h	h	h	h	h	h	v	v
Beheer	m	m	m	n	m	m	m	w	w	w	m
Plantengemeenschap	CJ	MA	MA	CJ	Cp	Cp	VF	Cp	Cp	CJ	Ap
Expositie	Z	Z	Z	ZO	N	N	-	-	-	-	-
Inclinatorie (graden)	10	20	20	1	1	3	-	-	-	-	-
Bedekking kruidlaag (%)	98	80	90	90	98	98	75	90	70	80	80
Bedekking moslaag (%)	20	2	10	-	1	-	90	3	50	20	1
Aantal soorten	32	44	49	39	42	40	50	48	42	34	33
Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam										
Beemdvergeet-mij-nietje	<i>Myosotis scorpioides</i> subsp. <i>nemorosa</i>										
Moerasvergeet-mij-nietje	<i>Myosotis scorpioides</i> subsp. <i>scorpioides</i>										
GRASLANDPLANTEN											
Nat, (matig) voedselrijk											
Brede orchis	<i>Dactylorhiza majalis</i> subsp. <i>majalis</i>										
Tweerijge zegge	<i>Carex disticha</i>										
Gewone dotterbloem	<i>Caltha palustris</i> subsp. <i>palustris</i>										
Ruw walstro	<i>Galium uliginosum</i>										
Lidrus	<i>Equisetum palustre</i>										
Echte koekoeksbloem	<i>Silene flos-cuculi</i>										
Gewone engelwortel	<i>Angelica sylvestris</i>										
Kale jonker	<i>Cirsium palustre</i>										
Pinksterbloem	<i>Cardamine pratensis</i>										
Moerasrolklaver	<i>Lotus pedunculatus</i>										
Moerasstreekzaad	<i>Crepis paludosa</i>										
Boompjesmos	<i>Climacium dendroides</i>										
Nat tot vrij droog, schraal											
Gevlekte orchis	<i>Dactylorhiza maculata</i>										
Blauwe knoop	<i>Succisa pratensis</i>										
Blauwe zegge	<i>Carex panicea</i>										
Bleke zegge	<i>Carex pallescens</i>										
Veldrus	<i>Juncus acutiflorus</i>										
Kantig hertshooi	<i>Hypericum dubium</i>										
Droog tot vrij vochtig, basenrijk, schraal											
Kleine ratelaar	<i>Rhinanthus minor</i>										
Zeegroene zegge	<i>Carex flacca</i>										
Gewone veldbies	<i>Luzula campestris</i>										
Kleine bevernel	<i>Pimpinella saxifraga</i>										
Smalle wikke	<i>Vicia sativa</i> subsp. <i>nigra</i>										
Veelkleurig vergeet-mij-nietje	<i>Myosotis discolor</i>										
Afwisselend nat en droger, voedselrijk											
Zomprus	<i>Juncus articulatus</i>										
Rietzwenkgras	<i>Festuca arundinacea</i>										
Kluwenzuring	<i>Rumex conglomeratus</i>										
Ruige zegge	<i>Carex hirta</i>										
Penningkruid	<i>Lysimachia nummularia</i>										
Zeegroene rus	<i>Juncus inflexus</i>										
Ruw beemdgras	<i>Poa trivialis</i>										
Kruipende boterbloem	<i>Ranunculus repens</i>										
Bermzuring	<i>Rumex x pratensis</i>										
Pitrus	<i>Juncus effusus</i>										
Witte klaver	<i>Trifolium repens</i>										
Grote vossenstaart	<i>Alopecurus pratensis</i>										
Gewone smeewortel	<i>Symphytum officinale</i>										
Herfsttijloos	<i>Colchicum autumnale</i>										
Bij voorkeur matig vochtig en vrij voedselrijk											
Gewoon duizendblad	<i>Achillea millefolium</i>										
Smalle weegbree	<i>Plantago lanceolata</i>										
Kropaar	<i>Dactylis glomerata</i>										
Knoopkruid	<i>Centaurea jacea</i>										
Rode klaver	<i>Trifolium pratense</i>										

Nummer opname	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam										
Rood zwenkgras											
Grote bevernel											
Veldlathyrus											
Gewone brunel											
Veldzuring											
Gewoon reukgras											
Rond boogsterrenmos											
Scherpe boterbloem											
Gestreepte witbol											
Gewone hoornbloem											
Paardenbloem											
Glad walstro											
MOERASPLANTEN											
Sterrengoudmos											
Grote kattenstaart											
Watermunt											
Gewoon puntmos											
Moeraswalstro											
Riet											
Moeraszegge											
Rietgras											
Moerasmuur											
Scherpe zegge											
RUIGTEPLANTEN											
Koninginnenkruid											
Geoord helmkruid											
Bosbies											
Kleine veldkers											
Gewoon dikkopmos											
Heelblaadjes											
Kleefkruid											
Reuzenpaardenstaart											
Grote brandnetel											
Moeraspirea											
Echte valeriaan											
Viltige basterdwederik											
Haagwinde											
Blauw glidkruid											
BOSPLANTEN											
Gewone es (kruidlaag)											
Kleisnavelmos											
Gerimpeld boogsterrenmos											
Kruipend zenegroen											
Slanke sleutelbloem											
Bosanemoon											
Wolmos											
Gewoon thujamos											
Eenbes											
Haarspitsmos											
Boswederik											

TABEL 1

Opnamen met Beemd- en Moerasvergeet-mij-nietje (*Myosotis scorpioides* subsp. *nemorosa* en subsp. *scorpioides*) uit Zuid-Limburgse beemden, met de opnameschaal volgens Braun-Blanquet. Weggelaten zijn soorten die slechts voorkomen in een of twee opnamen met geringe bedekking, tenzij ze in de tekst een rol spelen. Locaties: C: Cottessen; N: Hulsberger Beemden bij Nijthuyzen; H: Hellebroeker Beemden; K: Kathager Beemden; V: Geuldal bij Volmolen (ten zuidoosten van Epen); T: 'Herfsttijlooswei' bij Terhagen (Elsloo).

Ligging binnen beek- of rivierdal: h: helling (dalwand); v: dalvloer. Beheer: m: maaien; n: niets doen; w: beweiding. Plantengemeenschappen: CJ: Veldrus-associatie (*CREPIDO-JUNCETUM ACUTIFLORI*); MA: Klasse der matige voedselrijke graslanden (*MOLINIO-ARRHENATHERETEA*, mengvegetatie met elementen uit diverse verbonden); Cp: Dotterbloem-verbond (*CALTHION PALUSTRIS*); VF: Associatie van Moeraspirea en Valeriaan (*VALERIANO-FILIPENDULETUM*); Ap: Verbond van Grote vossestaart (*ALOPECURION PRATENSIS*). *: ondersoort (subsp.).

FIGUUR 4

Verwaarloosd hellingmoerasje (a) achter Nijthuyzen bij Wijnandsrade (foto: Stef Keulen) en hooiland in de Hellebroeker Beemden (b), met hergroei van Lidrus (*Equisetum palustre*) en Zeegroene rus (*Juncus inflexus*) na de zomerse maaibeurt (foto: Harry van Buggenum).

deze strook beperkt zijn. De blauwige tint van de vegetatie wordt verder versterkt door Zeegroene rus (*Juncus inflexus*), opnieuw een basenminnende plant. De uitermate soortenrijke begroeiing van de corridor bevat verder een aantal soorten van een min of meer schrale en deels ook relatief droge standplaats, onder meer Blauwe knoop (*Succisa pratensis*), Blauwe en Bleke zegge (*Carex panicea* en *Carex pallescens*), Gewone veldbies (*Luzula campestris*) en Kleine bevernel (*Pimpinella saxifraga*). Ook groeien er planten van voedselrijk, matig vochthoudend grasland zoals Kroppaar (*Dactylis glomerata*) en Gewoon duizendblad (*Achillea millefolium*) [opnamen 2 en 3]. Deze soortenrijkdom is enerzijds te verklaren door de ligging op de overgang tussen natter en droger terrein, anderzijds uit de aanwezigheid van open plekken die ontstaan zijn dankzij de beweiding die tot voor kort plaatsvond.

Omdat beweiding van het hele terrein leidde tot vertrapping en verruiging van de drassige, orchideeënrijke zone (DAMSTRA & HUISKES, 1996), is dit gedeelte door rasters aan de beweiding onttrokken en in maaibeheer genomen. Jammer genoeg werd daarbij ook de aangrenzende benedenhelling ingerasterd. Met het oog op de instandhouding van de bijzondere nat-droog-gradiënt is integrale begrazing met aanvullend maaibeheer te verkiezen. Daarbij moeten bij voorkeur niet te jonge en 'springlustige' runderen worden ingezet. Zij kunnen ook helpen de voedselrijkdom in stand te houden in het belang van Brede orchis, die een relatief fosfaatrijk milieu verkiest (DIJK & OLFF, 1994).

Hulsberger Beemden bij Nijthuyzen

Achter boerderij Nijthuyzen bij Wijnandsrade bevindt zich een klein, verwaarloosd restant hellingmoeras [figuur 4a], dat deel uitmaakt van de Hulsberger Beemden. Het ligt in de noordelijke dalwand van de Hulsbergerbeek, een zijbeek van de Geleenbeek, en valt binnen de begrenzing van het Natura 2000-gebied 'Geleenbeekdal'. Een opname uit dit terreintje komt voor in het proefschrift van OVER (1967), althans de omschrijving van de locatie in combinatie met de vegetatieopname kan moeilijk op een ander terrein betrekking hebben. Volgens Over werd het alleen gemaaid en niet beweid, in tegenstelling tot twee naburige percelen, die vooral aan de rand soms door vee werden bezocht. Die incidenteel beweidde percelen, waarvan de precieze ligging niet meer kon worden achterhaald, werden

gedomineerd door Heelblaadjes (*Pulicaria dysenterica*) in combinatie met Ruige zegge (*Carex hirta*). Het uitsluitend gemaaid perceel daarentegen werd beheerst door Moeraszegge (*Carex acutiformis*) en onderscheidde zich verder onder andere door Echte valeriaan (*Valeriana officinalis*), Moerasspirea, Moerassstrepzaad en Slanke sleutelbloem (*Primula elatior*).

Omstreeks 2000 was de Brede orchis in dit hellingmoerasje nog vrij talrijk aanwezig. Om de orchideeënrijke begroeiing in stand te houden werd het jaarlijks gemaaid door de stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL), maar wisseling van eigenaar maakte dat onmogelijk. Het voorspelbare gevolg was verruiging, waarbij vooral Moeraszegge zich van haar onverdraagzame kant liet zien. In 2007 troffen Stef Keulen en de schrijver van dit artikel nog vijf Brede orchissen aan, die werden vergezeld door een paar Beemdvergeet-mij-nietjes [opname 4]. De plek in kwestie was enigszins geweldd en wekte de indruk dat er lössgrond opgebracht was (wellicht als afgebroken begin van ophoging van het terrein?). De verruiging kwam onder meer tot uiting in de onderste vegetatielaag die geen mos bevatte maar uit Kleine veldkers (*Cardamine hirsuta*) bestond. Ondanks het optreden van een aantal planten van stikstofrijke ruigten is de begroeiing nog tot de Veldrus-associatie te rekenen, maar zij is op weg te veranderen in een strooiselruigte (Associatie van Moerasspirea en Valeriaan, VALERIANO-FILIPENDULETUM). Intussen is het perceel nogmaals van eigenaar veranderd en lijken de perspectieven voor hernieuwing van het maaibeheer gunstiger. Uitbreiding van de oppervlakte open, nat terrein op de noordelijke beekdalhelling is dringend gewenst, waarbij de sterk bemeste bovengrond moet worden afgegraven. Zo krijgen bedreigde beemdplanten weer een kans om populaties van enige omvang op te bouwen.

Hellebroeker Beemden

De derde groeiplaats van Beemdvergeet-mij-nietje bevindt zich in een hooilandperceel in de Hellebroeker Beemden. Deze liggen aan de zuidoostrand van de bebouwde kom van Nuth in een zijdal van het Geleenbeekdal, en behoren tot het gelijknamige Natura 2000-gebied. Hogerop heeft dit zijdal het karakter van een droogdal, maar in de beemden staat het grondwater hoog en treedt uit in smalle greppeltjes. Het perceel, dat sinds enkele decennia elke zomer door

stichting IKL wordt gemaaid, toont nog steeds sporen van zijn verleden als weiland. Soorten als Ruige zegge, Zeegroene rus, Pitrus, Zomprus (*Juncus articulatus*) en Rietzwenkgras (*Festuca arundinacea*) geven de voorkeur aan weiden boven hooilanden, maar houden in het hooiland in de Hellebroeker Beemden tot dusver goed stand. Deze en de meeste andere planten die er groeien, wijzen op voedselrijke omstandigheden. Des te opvallender is dat niet Brede maar Gevlekte orchis hier vrij talrijk optreedt. Het Dotterbloem-verbond wordt in de hooilandvegetatie vertegenwoordigd door Echte koekoeksbloem (*Silene flos-cuculi*) en Moerasrolklaver (*Lotus pedunculatus*). In weerwil van haar soortenrijkdom is de vegetatie niet in een van de beschreven associaties onder te brengen. De soorten die toewijzing tot een CALTHION-associatie mogelijk zouden maken, laten het juist in het bloemrijke hooilandperceel afweten: Veldrus (*Juncus acutiflorus*) staat slechts op één plekje in een uithoek van het hooiland, Bosbies (*Scirpus sylvaticus*) groeit op een kwelplek in een aangrenzend weiland en Moeraszegge beperkt zich tot lager gelegen delen van het dal. Het stramien van de hooilandvegetatie wordt gevormd door Lidrus (*Equisetum palustre*), bijgestaan door zijn naaste verwant Reuzenpaardenstaart (*Equisetum telmateia*). Het grote aandeel van Lidrus [figuur 4b] onderstreept het betrekkelijk jonge ontwikkelingsstadium van de begroeiing, waarop ook de aanwezigheid van Zomprus, Zeegroene rus en Ruige zegge wijst.

Het hooiland helt naar het noorden en oosten af. De groeiplaats van Beemdvergeet-mij-nietje bevindt zich op een relatief hoog gelegen plek in het perceel, die zich van de rest van het hooiland onderscheidt door Gewoon reukgras (*Anthoxanthum odoratum*), Grote bevernel (*Pimpinella major*), Smalle wikke (*Vicia sativa* subsp. *nigra*), Knoopkruid (*Centaurea jacea*), Koninginnenkruid (*Eupatorium cannabinum*) en een enkel polletje Slanke sleutelbloem [opnamen 5 en 6]. De eerste vier soorten maken duidelijk dat het om een van de minder natte plekken in het hooiland gaat.

POSITIE IN VEGETATIE EN LANDSCHAP

Ondanks het gebrek aan recente waarnemingen geeft VAN DER MEIJDEN (2005) voor Beemdvergeet-mij-nietje een tamelijk gedetailleerde standplaatsomschrijving: 'In natte graslanden en bosranden, in moerasig hakhout, aan oevers'. Wellicht is deze opgave geïnspireerd door de min of meer gelijklopende omschrijving van LAMBINON *et al.* (2004). Voor het gewone Moerasvergeet-mij-nietje vermeldt VAN DER MEIJDEN (2005) als standplaatsen: 'Op natte, voedselrijke grond in lichte moerasbossen en grienden, aan oevers, in drassige gras- en rietlanden'. De laatste opsomming bevat grienden en rietlanden als extra biotopen ten opzichte van Beemdvergeet-mij-nietje, maar suggereert verder een sterke overlapping in standplaatsen. WESTHOFF & DEN HELD (1969) noemen *Myosotis scorpioides* als kensoort van de Riet-klasse (*Phragmitetea*) en als differentiërende soort van het Dotterbloem-verbond (CALTHION PALUSTRIS). Deze benamingen hebben respectievelijk betrekking op voedselrijke moerassen en op natte beemden. De auteurs veronderstellen dat *Myosotis scorpioides* twee ondersoorten heeft, waarvan de ene haar optimum in de Riet-orde (PHRAGMITETALIA) en de andere in het Dotterbloem-verbond heeft. Dit blijkt juist, maar behoeft een kanttekening. Wie tegenwoordig in Nederland in CALTHION-gemeenschappen een vergeet-mij-nietje vindt, heeft in meer dan 90 % van de gevallen met een Moeras- of een Zompergeet-nietje te maken. Ook Veelkleurig vergeet-mij-nietje (*Myosotis discolor*) is veel vaker in begroeiingen

van het Dotterbloem-verbond aan te treffen dan Beemdvergeet-mij-nietje. De hoge presentatiewaarden van *Myosotis palustris* (= *Myosotis scorpioides*) in verscheidene CALTHION-associaties (ZUIDHOFF *et al.*, 1996) hebben dan ook voor het overgrote deel betrekking op het gewone Moerasvergeet-mij-nietje. Deze moerasplant vertoont in beemden weliswaar niet zo'n grote vitaliteit als in voedselrijke moerassen, maar weet er toch goed stand te houden.

Tabel 1 geeft een elftal opnamen uit Zuid-Limburgse beemden weer, zes met Beemd- en vijf met Moerasvergeet-mij-nietje. De overeenkomsten springen meer in het oog dan de verschillen. Beide vergeet-mij-nietjes worden vergezeld door een groot aantal graslandplanten, vooral uit nattere milieus, en verder door een wisselend aantal soorten die hun zwaartepunt buiten grasland hebben (in moerassen, ruigten of bossen). Van de kenmerkende soorten van het Dotterbloem-verbond zijn vooral Moerasrolklaver en Echte koekoeksbloem regelmatig aanwezig. Wel is er een verschil in de verhouding tussen 'droge' en 'natte' plantensoorten. In opnamen met Beemdvergeet-mij-nietje komen meer graslandplanten van drogere plaatsen voor, met name in de opnamen uit Cottessen. Het opvallendste verschil is dat Rood zwenkgras (*Festuca rubra*) in alle opnamen met Beemdvergeet-mij-nietje en in geen van de opnamen met Moerasvergeet-mij-nietje optreedt. De laatste bevatten een groter aantal moerasplanten. Hierbij kan nog worden aangetekend dat Moerasvergeet-mij-nietje in Zuid-Limburgse beekdalen ook in diverse moerasgemeenschappen voorkomt en daar vaak aanzienlijk hogere bedekkingswaarden bereikt dan in beemden. Dit betreft met name de Associatie van Groot moeras scherm (APIETUM NODIFLORI) en de Associatie van Stomp vlotgras (GLYCERETUM PLICATAE). Omdat deze gemeenschappen niet in de beemden, maar in of direct langs de beek staan en een heel andere floristische samenstelling vertonen, zijn ze niet in de vergelijking betrokken.

Ruimtelijk zijn de standplaatsen van de twee vergeet-mij-nietjes binnen beekdalen van elkaar gescheiden: in vergelijking met Moerasvergeet-mij-nietje zoekt Beemdvergeet-mij-nietje het hogerop. De laatste werd op alle drie vindplaatsen op een helling aangetroffen, op dalwanden met uittredend grondwater. Ook BERG & KAASTRA (1973) vermelden zijn voorkomen op hellingen met kwel of horizontale grondwaterbeweging. Moerasvergeet-mij-nietje daarentegen is vooral een bewoner van de dalvloer. Opnamen 10 en 11 geven voorbeelden uit het Maasdal bij Elsloo en het Geuldal bij Epen. Bij Elsloo ligt zowel in de dalvloer als op de helling een soortenrijk vochtig hooiland met drassige plekken; beide percelen hebben tal van soorten gemeen, waaronder Herfsttijloos (*Colchicum autumnale*). In het hooiland in de dalvloer komt Moerasvergeet-mij-nietje voor, in het hellinggrasland niet. De groeiplaatsen in de Kathager Beemden [opnamen 7-9] liggen weliswaar in hellingmoeras, maar wel in de laagst gelegen en voedselrijkste delen daarvan.

Op grond van waarnemingen op drie nog bestaande locaties in Zuid-Limburg is Beemdvergeet-mij-nietje te karakteriseren als een bewoner van beemden op hellingen met uittredend grondwater, die vooral optreedt in overgangen van nat naar droger terrein. Met dit zoekbeeld moet het mogelijk zijn meer recente vindplaatsen op te sporen.

BEHEERSAANBEVELINGEN

De drie recente vondsten van Beemdvergeet-mij-nietje in Zuid-Limburg hebben betrekking op vochtig tot natte, van nature voedsel-

rijke, niet (meer) bemeste graslanden. Of de plant zich ook in lichte, natte loofbossen kan handhaven, bijvoorbeeld bij hakhoutbeheer, is zonder nieuwe vondsten en waarnemingen niet uit te maken.

Regelmatig graslandbeheer is van groot belang voor het standhouden van Beemdvergeet-mij-nietje, omdat door maaien of beweiding open plekken in de vegetatie worden gecreëerd waar de plant zich vegetatief kan vermeerderen (CHALOUPECKÁ & LEPŠ, 2004). De zomerse maaibeurt in de Hellebroeker Beemden lijkt voor deze plant, en tal van andere graslandplanten, de adequate beheersvorm. In het hellingmoerasje in de Hulsberger Beemden bij Nijthuyzen, dient de traditie van maaibeheer zo spoedig mogelijk te worden hersteld. De groeiplaats te Cottessen heeft een gecompliceerder karakter: een deel is zo drassig dat het vroeger waarschijnlijk nauwelijks door koeien werd bezocht; een ander deel is juist mede door de koeien gevormd. Er is geen reden om te veronderstellen dat hernieuwde beweiding van het perceel ongunstig zou zijn. Aanvullend maaibeheer in de drassige zone is zeker aan te bevelen, maar handhaving van de uitrastering zal waarschijnlijk tot verlies aan gradiënten lei-

den en ook voor de populatie Beemdvergeet-mij-nietje ongunstig uitpakken.

DANKWOORD

Mijn hartelijke dank aan Stichting het Limburgs Landschap (Harry Bussink, Nicole Cordewener, Luuk Daamen, Arjan Ovaa) voor het verlenen van een onderzoeksvergunning voor Cottessen, voor het beschikbaar stellen van fotomateriaal en voor stimulerende discussies over terreinbeheer; aan Harry van Buggenum en Stef Keulen voor gezamenlijke excursies in de omgeving van Nuth en Wijnandsrade en voor het beschikbaar stellen van foto's; aan Huub van Melick voor het determineren of controleren van een aantal mossen uit de opnamen; en aan het Nationaal Herbarium Nederland te Leiden (Leni Duistermaat, Ludmila Frankova, Ben Kieft, René van Moorsel) voor nomenclatorische gegevens, controle van determinaties en reproductie van afbeeldingen van Ludwig Reichenbach.

Summary

MYOSOTIS SCORPIOIDES SUBSP. NEMOROSA STILL PRESENT IN SOUTHERN LIMBURG

The presence of *Myosotis scorpioides* subsp. *nemorosa* (= *Myosotis nemorosa*) in the Netherlands was established by BERG & KAASTRA (1973), but more recent finds were wanting up to 2007. In the last two years, it was recorded by the author at three stations in Southern Limburg (Maastricht region), the most elevated and hilly part of the country. Two stations are situated in wet meadows, which were grazed in the past. The other site used to be mown and has never been grazed, but is now becoming degraded due to lack of management.

Six vegetation relevés with *M. scorpioides* subsp. *nemorosa* from the three stations are compared with five relevés with *M. scorpioides* subsp. *scorpioides* from meadows in the same region. Both subspecies clearly show affinity to the *CALTHION PALUSTRIS*. The sites with subsp. *nemorosa* tend to be drier than those with subsp. *scorpioides*. The two subspecies occupy different zones within brook valleys: subsp. *nemorosa* was only found in wet parts of slopes, whereas subsp. *scorpioides* occupies the lower parts of the valleys.

sarabia cis-tyraica et circa Odessam collectarum, simul cum observationes in primitias florum Galiciae austriacae. Zawadzki, Vilnius.

● CHALOUPECKÁ, E. & J. LEPŠ, 2004. Equivalence of competitor effects and tradeoff between vegetative multiplication and generative reproduction: case study with *Lychnis flos-cuculi* and *Myosotis nemorosa*. *Flora* 199(2):157-167.

● DAMSTRA, Y.K. & H.P.J. HUISKES, 1996. Bronnen van onrust? Een onderzoek naar de verruiging van het bronbos en de bronweides van graslandreservaat Cottessen. Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein, Velp.

● DIJK, E. & H. OLFF, 1994. Effects of nitrogen, phosphorus and potassium fertilization on field performance of *Dactylorhiza majalis*. *Acta Botanica Neerlandica* 43(4):383-392.

● GARVE, E., 1994. Atlas der gefährdeten Farn- und Blütenpflanzen in Niedersachsen und Bremen. Naturschutz und Landschaftspflege in Niedersachsen 30(1/2). Niedersächsisches Landesamt für Ökologie, Hannover.

● GRAU, J. & H. MERXMÜLLER, 1972. *Myosotis* L. In: T.G. Tutin *et al.* (red.), *Flora Europaea* 3. University Press, Cambridge: 111-117.

● HAEUPLER, H. & P. SCHÖNFELDER, 1988. Atlas der Farn- und Blütenpflanzen der Bundesrepublik Deutschland. Ulmer, Stuttgart.

● HAEUPLER, H., A. JAGEL & W. SCHUMACHER, 2003. Verbreitungsatlas der Farn- und Blütenpflanzen in Nordrhein-Westfalen. Landesanstalt für Ökologie, Bodenordnung und Forsten Nordrhein-Westfalen, Recklinghausen.

● LAMBINON, J., L. DELVOSALLE & J. DUVIGNEAUD, 2004. Nouvelle Flore de Belgique, du Grand-Duché de Luxembourg, du Nord de la France et des Régions voisines, édition 5. Jardin botanique national de Belgique, Meise.

● MEIJDEN, R. VAN DER, 2005. Heukels' flora van Nederland, editie 23. Wolters-Noordhoff, Groningen.

● OOSTSTROOM, S.J. VAN, 1977. Heukels-Van Ooststroom Flora van Nederland, editie 18. Wolters-Noordhoff, Groningen.

● OVER, H.J., 1967. Ecological biogeography of *Lymnaea truncatula* in the Netherlands. Dissertatie. Rijksuniversiteit Utrecht, Utrecht.

● REICHENBACH, H.G.L., 1822. Die Vergleichsmeynlicharten für die Flora Deutschlands des Herrn Jacob Sturm. Opgenomen in: J. Sturm, Deutschlands Flora in Abbildungen der Natur mit Beschreibungen, 1. Abteilung, 11. Bändchen. Sturm, Nürnberg.

● SIEBEL, H.N. & H.J. DURING, 2006. Beknopte Mosflora van Nederland en België. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

● SYCHOWA, M., 1975. Zmienność *Myosotis palustris* (L.) Nathh. s.l. w Polsce – The variability of *Myosotis palustris* (L.) Nathh. s.l. in Poland. *Fragmenta Floristica et Geobotanica* 21(4):437-457.

● SÝKORA, K.V., J.H.J. SCHAMINÉE & E.J. WEEDA, 1996. *Plantaginetea majoris*. In: J.H.J. Schaminée, A.H.F. Stortelder & E.J. Weeda, De vegetatie van Nederland 3. Plantengemeenschappen van graslanden, zomen en droge heiden. Opulus, Uppsala/Leiden: 13-46.

● WEEDA, E.J., 2007. De Kathager Beemden: grasland vol moeras- en bosplanten, met het *Crepidoluncetum acutiflori* als spil. *Stratiotes* 33/34: 35-68.

● WESTHOFF, V. & A.J. DEN HELD, 1969. Plantengemeenschappen in Nederland. Thieme, Zutphen.

● ZUIDHOFF, A.C., J.H.J. SCHAMINÉE & R. VAN 'T VEER, 1996. *Molinio-Arrhenatheretea*. In: J.H.J. Schaminée, A.H.F. Stortelder & E.J. Weeda, De vegetatie van Nederland 3. Plantengemeenschappen van graslanden, zomen en droge heiden. Opulus, Uppsala/Leiden: 163-226.

Literatuur

● BERG, C.C. & R.C. KAASTRA, 1973. *Myosotis palustris* en *M. laxa* in Nederland. *Gorteria* 6(9): 141-150.

● BESSER, V.S., 1822. *Enumeratio Plantarum hucusque in Volhynia, Podolia, gub. Kiioviensi, Bes-*